

СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬОГО МИСЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ

SPECIFICS OF ARTISTIC THINKING FORMATION OF MUSICAL EDUCATION APPLICANTS

Публікація присвячена проблемі формування художнього мислення здобувачів музичної освіти початкових, середніх та вищих навчальних закладів. У межах дослідження визначена сутність поняття художнього мислення, наведені основні вектори його застосування, а також особливості формування в умовах закладів музичної освіти. Сучасні тенденції розвитку музичної освіти зумовлюють її поступову трансформацію, тому досягнення високого рівня виконавської майстерності музиканта можливе виключно завдяки комплексу знань, умінь й навичок, у набутті та розвитку яких художнє мислення відіграє важливу роль. Фактично специфіка проявів художнього мислення перетворює його на необхідну складову частину будь-якого виду музичної діяльності, починаючи з музичної школи, де учні на прикладі сприйняття основних жанрових сфер музичного мистецтва (танець, пісня, марш), які виступають у ролі змісту певного понятійного блоку процесу розвитку художнього мислення, аналізують музичні твори, спираючись на вже сформоване коло емоційних явищ. Довготривалість процесу розвитку художнього мислення зумовлює його активну дію на рівні середньої музичної освіти, де він розвивається в поєднанні з іншими професійними якостями, зберігаючи причинно-наслідковий принцип, та за умови чіткого виконання здобувачем освіти усіх навчальних вимог. Не меншою є роль розвинутого художнього мислення й на рівні вищої музичної освіти, оскільки дає змогу музиканту-виконавцю, незважаючи на ускладнення прогнаних вимог та виконуваних творів, втілювати художні образи, правильно передаючи їх сутність і настрій. Отже, вплив художньо-образного мислення дає змогу розвинути виконавську майстерність, орієнтовану в бік образності, емоційності й професіоналізму.

Ключові слова: художнє мислення, музична освіта, музична діяльність, музичний твір,

музичне виховання, здобувачі музичної освіти.

The article is devoted to the problem of formation of artistic thinking of students of musical education of primary, secondary and higher educational institutions. Within the limits of research the essence of concept of art thinking is defined, the basic vectors of its usage and also features of formation in the conditions of establishments of music education are resulted. Modern trends in music education determine its gradual transformation, so achieving a high level of performing skills of a musician is possible only through the set of knowledge, skills and abilities, in the acquisition and development of which artistic thinking plays an important role. Actually the specifics of the manifestations of artistic thinking makes it a necessary component of any kind of musical activity, starting with music school, where students on the example of perception of the main genre areas of musical art (dance, song, march), which act as the content of a conceptual block of the process of artistic thinking development, analyze musical works, relying on the already formed range of emotional phenomena. The longevity of the process of development of artistic thinking determines its active action at the level of secondary musical education, where it develops in combination with other professional qualities, preserving the causal principle and subject to strict compliance with all educational requirements. No less important is the role of the developed artistic thinking at the level of higher musical education, as it allows the musician-performer, despite the complexity of the requirements and performed works to embody artistic images conveying their essence and mood correctly. Thus, the influence of artistic and figurative thinking allows to develop performance skills, oriented towards imagery, emotionality and professionalism.

Key words: artistic thinking, musical education, musical activity, musical piece, musical education, musical education applicants.

УДК 37.016: 78
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/36.18>

Чехуніна А.О.,

канд. мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри музичного мистецтва
Херсонського державного університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сучасна Україна проходить шлях активної гуманізації, цілком переорієнтовуючись у бік людини та її активного розвитку. Водночас питання самопізнання й самовдосконалення завжди займало пріоритетні позиції в житті людства. Особливо гостро в сучасних умовах стоїть проблема інтелектуальної реалізації нації, що можливе завдяки активному й продуктивному функціонуванню системи освіти. У вказаному полі музична освіта займає досить важливе місце, виступаючи як одна з найдавніших галузей, відомих людству. Художнє мислення являє собою основу будь-якої музичної діяльності, що зумовлює необхідність його розвитку й дослідження з боку науковців. З іншого боку, оптимізація процесу формування художнього мислення

в рамках навчального процесу будь-якого рівня музичної освіти є запорукою виховання високо-професійних музикантів-виконавців або ж майбутніх педагогів, тому дослідження цієї проблеми є актуальним для сучасного музикознавства й музичної педагогіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання художнього мислення, а також окремі аспекти пов'язані з його формуванням, досліджені в роботах таких науковців, як О. Лосєв, Н. Бердяєв, Б. Асаф'єв [1], О. Леонтьєв [4], К. Горанов, І. Ільїн, І. Якиманська та ін. Окремі проблеми педагогіки, так чи інакше пов'язані з художнім мисленням, мають місце у роботах таких дослідників, як Е. Печерська [6], С. Мельничук [5], Т. Крешна [3], Чжан Їфу [2], О. Рудницька, А. Готсдінер, і т. д.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема специфіки розвитку художнього мислення музикантів нині є широко дослідженою в межах наукового поля. Але ж визначення специфіки формування художнього мислення на усіх рівнях музичної освіти України в межах однієї наукової публікації є надзвичайно актуальним і малодослідженим питанням, що і зумовило систематизацію матеріалу.

Мета статті – визначити особливості формування художнього мислення здобувачів музичної освіти усіх рівнів.

Виклад основного матеріалу. Тенденції розвитку сучасної музичної освіти зумовлюють формування нової й вдосконалення наявної методологічної й практичної навчальної бази. У цей час одним із пріоритетних питань у музично-науковому просторі залишається проблема формування художнього (художньо-образного, музичного) мислення, оскільки саме художній образ вважається головною категорією, яка характеризує художнє пізнання [6, с. 1].

Нині систематизація практичного та науково-педагогічного доробку й досвіду дає змогу визначити той факт, що актуальна проблема художнього сприйняття досліджується науковцями з різних позицій та вирішується з огляду на комплекс аспектів фахової підготовки здобувачів музичної освіти. Крім того, сам процес навчання гри на основному музичному інструменті, що включає в себе розвиток високого рівня виконавської майстерності, засвоєння низки вмій й навичок практичного й теоретичного характеру, досягається виключно за умови постійного розвитку мистецької ерудиції, навичок саморозвитку й автономної творчої роботи, а також, що не менш важливо, можливості коректного сприйняття художньо-образного змісту музичного твору [2, с. 76].

Згідно з визначенням Е. Печерської *художнє мислення* являє собою досить складний процес емоційно-інтелектуального характеру, спрямований у бік пізнання й оцінки мистецьких творів, якому властиві синтетичний характер, емоційно-експресивні та аналітичні елементи [6, с. 2].

До того ж досить тісними є зв'язки педагогічної науки з музичним мистецтвом, що дає змогу виділити його дидактичну, виховну, аксіологічну та гносеологічну функції. Їх реалізація проходить шляхом «перевтілення» особистості, що забезпечує й мистецький навчальний процес, під час якого змін зазнають усі складники її сутності: емоції, свідомі й несвідомі процеси, установки, мотиви і т.д. Саме художній образ здатен відображувати у свідомості слухачів сукупність культурних цінностей, закладених під час створення музичного твору. З цих причин специфіка осмислення художнього образу та його подальше використання необхідне в першу чергу для духовного виховання здобувачів музичної освіти.

Загальним для представників музичної освіти та музикознавців є погляд на художнє мислення

з позицій соціально-історичної зумовленості, що відображає особистісну оцінку індивідом музичного мистецтва і являє собою прояв низки музично-пізнавальних навичок. Базис художньо-музичного мислення становлять певні психофізіологічні закономірності, які цілком характерні для звичайного мислення будь-якої людини. Таке мислення має виключно рефлексорне походження, являє собою аналітико-синтетичну діяльність, відбувається під впливом збудників зовнішнього середовища та характеризується достатньою активністю, що також притаманне й іншим видам мислення. З огляду на це, дослідники сучасності, такі як О. Костюк, В. Бутенко, О. Ростовський, О. Рудницька, надають розвинутому художньому мисленню значення однієї з ключових ознак, яка вказує на рівень сформованості культури, сприйняття музики, ставлення до мистецтва й дійсності з позицій естетизму [3, с. 2].

Загальновідомо, що в основі музичної діяльності будь-якого роду лежить художнє мислення, яке становить нерозривну єдність трьох векторів: сприйняття, творчості та рефлексії. Особливості розвитку художнього мислення у здобувачів освіти дають змогу виховувати принципівість світоглядних установок, а їх рівень слугує яскравим показником ставлення конкретної особистості до музичного мистецтва. Загалом така дія музичного мистецтва зумовлена саме специфікою сприйняття художнього образу, який є центральним «стрижнем» музичного твору.

Можливість сприйняття музики в її інтонаційно-змістовому наповненні формується у виконавців-початківців під час цілісного сприйняття та усвідомлення трьох основних жанрових сфер музичного мистецтва – танцю, маршу й пісні – насамперед через їх безпосередній зв'язок із життям людини.

Вищевказані сфери музичного мистецтва тут відіграють роль змісту понятійного блоку процесу виховання художнього мислення, що розраховане насамперед на учнів ДМШ перших років навчання. Так, залежно від напрямку вектора художнього мислення, зміст вказаного понятійного блоку реалізується шляхом виокремлення ключових цілей, розрахованих на певний період навчання, їх подальшу конкретизацію та систематизацію. Наприклад, для першого класу ДМШ таким блоком слугуватиме сформоване коло явищ, які можна зустріти в піснях, маршах, танцях і т. д. а також характерні риси цих жанрів.

Згадані художні цілі в рамках понятійного блоку умовно поділяються на два напрями, які на практиці реалізуються у вигляді низки навчальних завдань, викладених потижднево.

Перший напрям орієнтований на цілісний тип сприйняття музичних творів у поєднанні з асоціативними образно-емоційними уявленнями, зокрема:

– розуміння змістових відмінностей пісень, танців або ж маршів, сприйняття їхніх жанрових

особливостей та подальше вираження через спів або ж пластичні рухи;

– надання певного емоційно-стильового забарвлення музичному твору під час його виконання.

Другий напрям пов'язаний з усвідомленням низки сталих принципів, спрямованих на образно-смыслові явища:

– ритмічні рухи, виконувані у дводольному розмірі, без обов'язкового усвідомлення особливостей метру;

– відчуття чергування сильних та слабких долей, метричної пульсації в рамках твору;

– ритмічні схеми у дводольному розмірі, без усвідомлення особливостей метру;

– вміння розрізнати співвідношення звуків згідно з їх висотою (висхідний та низхідний рух звуків, мелодична лінія і т.д.).

Особливості розвитку здобувачів освіти молодшого шкільного віку пов'язані зі специфікою сприйняття цілісних явищ та подальшого їх усвідомлення. При цьому важливе значення має рівень емоційності, який виявляє дитина під час осмислення дійсності, – чим яскравіша реакція, тим простіше, швидше й продуктивніше проходить процес вирішення поставлених творчих завдань, якісніше формується комплекс знань та умінь майбутнього музиканта. Вказана методика досить ефективна для поглиблення сприйняття тих чи інших явищ і, як наслідок, розуміння причинно-наслідковості їх зв'язку, необхідного для вирішення завдань часу, ряду закономірностей тощо.

Як приклад, під час уроку викладач може спілкуватись з учнем про зміст музичного твору, фразу, загальну форму, тональність й тональний план, але ж навряд чи таке спілкування посприє активному формуванню системи знань здобувача освіти. Своєю чергою формування знань, вмінь та навичок реалізується виключно за умови чіткого й послідовного ряду навчальних завдань та їх систематичне вирішення учнем в умовах різних виконавських або інтонаційних ситуацій.

Саме тому успішний розвиток художнього мислення здобувачів музичної освіти, враховуючи розробку системи виховання, залежить від вдало перейнятого корисного досвіду викладачів у поєднанні з розгалуженою теоретико-практичною базою. На основі простих пісень, маршів чи танців в уяві учнів формуються усвідомлення низки первинних музичних жанрів, навички їх використання.

Досить оригінальний погляд на процес формування художнього мислення учнів має педагог, професор Е. Печерська [6]. У результаті власної роботи та спільних пошуків з іншими дослідниками була розроблена система показників й критеріїв, які позначають рівень сформованості художньо-образного мислення в рамках вокально-хорового колективу першої ланки музичної освіти:

1) перцептивно-аналітичний: характеризується здатністю виокремлювати художні образи пісні

через її сприймання; розуміння низки спеціальних засобів музичної виразності твору та усвідомлення їх ролі у процесі формування художнього образу твору; навички синхронного мислення (в процесі сприймання музичного матеріалу);

2) виконавсько-аналітичний: позначає здатність учня у процесі роботи над музичним твором давати характеристику усім художнім образам; активна участь у процесі створення певного виконавського плану твору; визначення усіх засобів виконавської виразності, професіоналізму та якості виконання з позицій технічності (навички володіння основним музичним інструментом, голосом, комплексом виконавських засобів музичної виразності); якість виконання твору з позицій успішності зображення художніх образів;

3) оцінково-рефлексивний: здатність здобувачів освіти надавати аргументовану, теоретично підкріплену, ретроспективну характеристику загального рівня виконання твору; вміння відбору найкращого варіанту одного твору; технічна якість виконання та ін. [6, с. 3].

На основі вищевказаних критеріїв дослідницею була розроблена спеціальна методика, спрямована на активізацію процесу становлення й формування художньо-образного мислення учнів, згідно з рядом принципів, зокрема:

1) принцип загальної художньо-образної спрямованості навчального процесу забезпечує високий рівень художньої виразності стилю мовлення викладача й учнів, обов'язкову образність під час пояснення складних понять. Цей принцип також передбачає закріплення нової інформації, вивченої під час заняття, за допомогою малюнків та власноруч створених у процесі роботи схем;

2) принцип диференційованого й індивідуального підходів гарантує обов'язкове врахування наявного рівня музично-теоретичної, загальнокультурної, підготовки учнів, стану розвитку емоційно-інтелектуальної сфери, особливі типи мислення, попередній музичний або ж художній досвід;

3) принцип взаємозв'язку художнього та технічного являє собою доволі поширену методику музичного виховання, яка застосовується переважно в хоровому виконавстві, і розрахований на інтеграцію в рамки кожної вокальної вправи унікального елемента художності, художнього образу [6, с. 4];

Згідно з вказаними вище принципами, можна виділити низку педагогічних вимог, також розроблених Е. Печерською, які покликані збільшувати ефективність навчального і творчо-виконавського процесу, зокрема: забезпечення різнобічності й оригінальності художньо-образного змісту музичних творів, які вивчаються; підвищення рівня художньо-творчості здобувачів освіти; свідоме ставлення учнів до музичних творів, які виконуються [6, с. 4];

Не менш важливим етапом здобуття мистецької освіти є навчання в рамках її середньої та вищої ланок, де активно продовжується процес розвитку художнього мислення студентів, супроводжуючись

формуванням ряду навичок, потреб й мотивів, необхідних для подальшої професійної діяльності.

Одним із ключових завдань середньої ланки музичної освіти залишається навчання й підготовка музиканта-педагога, при цьому процес формування художнього мислення буде вважатись закінченим за тієї умови, коли сам випускник буде здатен без ускладнень й самостійно розрізняти жанрово-стильову палітру музики, розуміти й формувати образно-сміслову будову музичного твору, вдало його інтерпретуючи. При цьому слід зауважити, що повноцінне оволодіння комплексом знань, вмінь та навичок, як художнього, так і теоретико-практичного аспектів навчання, неможливе без попередньої підготовки на базі початкової музичної освіти у школах естетичного виховання, музичних школах тощо. Тільки з урахуванням цієї умови можливий повноцінний розвиток художнього мислення, необхідного в подальшій професійній діяльності здобувача освіти.

Поза тим комплекс музично-педагогічних якостей здобувача освіти розвивається на базі вдалого синтезу низки складників, таких як сформовані виконавські навички, знання та уміння музично-теоретичного характеру, вміння й досвід роботи з музичними творами, зокрема: проведення простого аналізу музичного твору з подальшим пошуком сприятливих методів втілення певного художнього образу у площині реального звучання, прийняття й усвідомлення змісту й художнього образу і т. д. Але, як зазначають окремі дослідники, наявні суттєві недоліки практичної сторони інструментального виконавства у здобувачів освіти досить часто пов'язані з недостатнім рівнем художньо-образної компетентності самих викладачів [3, с. 76].

Більш детально зупиняючись на проблемах специфіки формування художнього мислення студентів у рамках вищої ланки музичної освіти, слід зазначити, що одним із найбільш дієвих методів, які здатні активізувати уяву студента-музиканта, слугує певна варіативність виникнення умов розвитку будь-якого образу. Як приклад, уявне звучання будь-якого музичного інструмента або ж людського голосу нерідко здатне перетворюватись на певного роду середовище, яке збагачує низку виконавських аспектів. При цьому досить корисною є роль музичної уяви, здатної стимулювати асоціативні ряди, пов'язані з ключовими характеристиками предметів, властивостей або ж явищ [5, с. 3].

Не менш важливим аспектом формування художньо-образного мислення здобувачів музичної освіти є програмність виконуваних музичних творів. Так, у творах М. Лисенка «Сумний спів», «Музична табакерка» (Л. Дакен) а також «Зозуля» (О. Лядов) закладено певний програмний зміст, який витікає, насамперед, із самих назв, з огляду на факт, що виконавець музичного твору має самостійно орієнтуватись у питаннях сутності назв, від чого залежить настрої та емоції, які супроводжують той чи інший художній образ під час виконання.

У процесі навчання музиканта одне з основних місць має займати розвиток його слухових якостей. Такі тенденції викликані, насамперед, особливостями розвитку сучасної музичної освіти: загальним ускладненням музичної мови, гармонії, агіки, метричних та ритмічних характеристик творів, тривалістю творів і т. д. Так, закономірно, що чим довшою є певна лінія мелодії, тим триваліше музикант сприйматиме широту руху мелодії твору, що дасть йому змогу, не розриваючи структуру, якісно відтворити мелодійну горизонталь [5, с. 4].

Отже, швидкий і продуктивний розвиток художнього музичного мислення студентів-музикантів відбувається під значним впливом низки головних й побічних факторів, таких як власна гра на інструменті, художні й музичні стимули і т. д.

Висновки. З огляду на вищевказане можемо підсумувати, що особливості формування й розвитку художнього мислення вказують на його беззаперечну важливість для сучасної музичної освіти, безпосередньо впливаючи на рівень розуміння і, як наслідок, виконання музичних творів. Таким чином, під час навчального процесу на будь-якому з рівнів музичної освіти художнє мислення безпосередньо впливає на рівень музичного мислення – однієї з основних складових частин музичних здібностей учня/студента – і є обов'язковою умовою на шляху до реалізації творчих амбіцій і потенціалу будь-якого музиканта. До того ж беззаперечним лишається той факт, що системне залучення нових знань, вмінь й навичок, використання їх в умовах практики в поєднанні з активізацією усіх розумових процесів сприяє формуванню й розвитку художньо-образного типу мислення музикантів, підвищенню рівня їх професіоналізму.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Асафьев Б.В. Музыкальная форма как процесс : монография. Москва : Музыка, 1971. 376 с.
2. Їфу Ч. Формування художньо-образного сприйняття у майбутніх учителів музики в процесі інструментально-виконавської підготовки : дис. ... канд. мист. : 13.00.02. Київ, 2016. 209 с.
3. Кремешна Т. Музичне мислення як фактор професійного становлення майбутніх учителів музики. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2012. № 6(2). С. 140–144. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2012_6\(2\)_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2012_6(2)_21).
4. Леонтьев А.А. Искусство как форма общения (к проблеме предмета психологии искусства). *Психологические исследования, посвященные 85-летию Д.Н. Узнадзе*. Тбилиси, 1973. С. 213–222
5. Мельничук С.Ф. Развитие музичного мислення в процесі виховання музиканта-виконавця. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. 2012. Вип. 5. С. 113–116. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2012_5_26.
6. Печерська Е.П., Шепельська М.О. Формування художньо-образного мислення учнів у процесі вокально-хорової роботи. *Наука і освіта*. 2015. № 2. С. 84–91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2015_2_18.